

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشکده: علوم سیاسی، تاریخ و علوم اجتماعی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: تاریخ اسلام

عنوان:

بررسی شبکه ارتباطی و کلای شیعه در عصر امام هادی $\square$ و کارکردهای آن

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسین ایزدی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر روح الهی امیری

نگارش:

لاله اکبری مقدم

شهریور 13۰۳

1

2

3 **اهداء**

به خورشید مظلوم سامرا؛

حضرت علی بن محمد النقی علیه السلام؛

که مرقد مطهرش به آتش کین سفیانیان زمان ویران شد.

یا ایها العزیز به حق پدر بزرگوارت جوادالائمہ این تحفه ناچیز را از محب کوچک خود بپذیر.

4 تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش ایزد منان که مرا در زمره‌ی دوستان علم و دانش قرار داد و توفیق حضور در محضر اهل علم را نصیب نمود.

اکنون که با عنایت خداوند متعال توانستم از این مرحله تحصیلی عبور کنم، شایسته است سپاسگزار همه‌ی عزیزانی باشم که به نحوی در کسب این توفیق یاریم نمودند. از همه‌ی اساتید تاریخ دانشگاه باقرالعلوم که که از کلاس درسشان بهره بردم؛ به‌خصوص از راهنمای گرانقدر خود جناب آقای دکتر ایزدی به‌دلیل دقت نظر فراوانشان و از مشاور عزیز خود سرکار خانم دکتر امیری که با صبر و حوصله و متانت خود گام‌به‌گام در این پژوهش مرا یاری رساندند، تشکر می‌کنم.

همچنین از پدر بزرگوار و مادر مهربانم که شوق آموختن را در من شعله‌ور کردند سپاسگزارم؛ از همسر عزیزم که در به‌ثمر رسیدن این اثر صبورانه با من همراهی کردند نیز قدردانی می‌کنم و دیده‌ی نور چشمانم آقا‌صدرالدین و نورالهدی خانم را می‌بوسم.

چکیده

امروزه اهمیت ایجاد شبکه‌های ارتباطی برای حفظ، تقویت و انسجام اجتماعات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی برکسی پوشیده نیست. برخی امامان شیعه نیز با توجه به شرایط موجود در زمان خود به ایجاد چنین شبکه‌های ارتباطی اهتمام ورزیدند. امام هادی^ع از جمله بزرگوارانی بود که به تقویت و ساماندهی شبکه ارتباطی وکلا اقدام نمود. شبکه وکالت سازمانی هماهنگ متشکل از امامان معصوم و پیروان نزدیک و وفادار آنان بود که برای پیشبرد اهداف دینی و مذهبی تاسیس گردید.

در این پایان‌نامه ضمن بررسی وضعیت سیاسی، اجتماعی و فکری عهد عباسیان و اوضاع شیعیان در عصر امام هادی^ع به بستر تاریخی شکل‌گیری شبکه ارتباطی وکلای شیعه اشاره می‌شود. معرفی محل فعالیت وکلا و نمایندگان حضرت در قلمرو اسلامی و بیان صفات و ویژگی‌های آنان از دیگر مواردی است که مورد بررسی قرار گرفته و پس از تبیین اهداف امام هادی^ع از گسترش و تقویت سازمان وکالت، ساختار آن تشریح شده است. بررسی کارکردهای سازمان در دو بخش وظایف امام و وکلا، به عنوان بازوان اجرایی سازمان، به شناخت نحوه‌ی فعالیت‌های سری و زیرزمینی این شبکه ارتباطی در عصر امام هادی^ع کمک شایانی می‌کند. در نهایت تحلیل پیامدهای تشکیل سازمان معین خواهد کرد که امام هادی^ع تا چه حد در تحقق اهداف خود موفق بوده است.

واژگان کلیدی: سازمان وکالت، امام هادی^ع، وکلای ائمه اطهار:.

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تفصیلی	1
1- بیان مسأله	□
□- اهداف، اهمیت و فایده آن	□
3- سابقه تحقیق	3
□- سؤالات تحقیق	3
□-1 سؤال اصلی	3
□-□ سؤالات فرعی	□
□- سازمان دهی تحقیق	□
بخش اول: بستر تاریخی شکل‌گیری شبکه ارتباطی وکلای شیعه	Error! Bookmark not defined.
1-1 وضعیت سیاسی، اجتماعی و فکری در عصر عباسیان	Error! Bookmark not defined.
1-1-1 وضعیت سیاسی	Error! Bookmark not defined.
□-1-1 وضعیت اجتماعی و فرهنگی	Error! Bookmark not defined.
1-1-3 وضعیت فکری	Error! Bookmark not defined.
□-1 وضعیت سیاسی، اجتماعی و فکری شیعیان در عصر امام هادی	Error! Bookmark not defined.
	defined.
□-1-1 وضعیت سیاسی شیعیان	Error! Bookmark not defined.
□-□-1 وضعیت فکری و فرهنگی شیعیان	Error! Bookmark not defined.
□-□-3 وضعیت اجتماعی شیعیان	Error! Bookmark not defined.
□-□-1 زندگی‌نامه و پایگاه اجتماعی امام هادی	Error! Bookmark not defined.
بخش دوم: سازمان وکالت و وکلای شیعی	Error! Bookmark not defined.
□-1 ویژگی‌های وکلا	Error! Bookmark not defined.
□-1-1 عدالت و وثاقت	Error! Bookmark not defined.
□-1-□ رازداری و نهان‌کاری	Error! Bookmark not defined.
□-1-3 شناخت نسبی از معارف دینی	Error! Bookmark not defined.
□-1-□ مطیع و مطاع بودن	Error! Bookmark not defined.
□-1-□ نظم، دقت، کاردانی و احتیاط	Error! Bookmark not defined.

- Error! Bookmark not defined.** ..... (مسئولان اجرایی سازمان)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1- نقش مالی
- Error! Bookmark not defined.** ..... نقش ارتباطی
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3- نقش علمی و ارشادی
- Error! Bookmark not defined.** ..... نقش سیاسی
- Error! Bookmark not defined.** ..... نقش حفاظتی برای امامان، شیعیان و سازمان وکالت
- Error! Bookmark not defined.** ..... نقش تمهیدی برای ورود شیعه به عصر غیبت
- Error! Bookmark not defined.** ..... نقش مبارزاتی بر ضد منحرفان و مدعیان دروغین بابت
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... نقش اجتماعی و خدماتی نسبت به امام و شیعیان
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3- حوزه‌های عملیاتی و حضور وکلا
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-1- جزیره العرب
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3- عراق
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-3- ایران
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-3- شمال آفریقا
- Error! Bookmark not defined.** ..... بخش سوم: سازمان وکالت و امامان شیعه
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-1 سابقه تاریخی سازمان وکالت در عصر ائمه
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-1-1 عوامل مهم تشکیل و گسترش سازمان وکالت توسط ائمه
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-1- وضعیت سازمان وکالت در عصر ائمه
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3- اهداف امام هادی از تشکیل و تقویت سازمان
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-1- بستر سازی فرهنگ انتظار
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3- رفع چالش‌های فرهنگی و اعتقادی جامعه
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-3- رسیدگی به وضعیت شیعیان و ارتباط با آنان
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3- ایجاد پویایی در بین شیعیان در عصر اختناق
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-3 وظایف امام هادی در سازمان وکالت
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-3-1 تعیین و نصب وکلا و باب
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-3- تبیین شخصیت وکلا برای شیعیان
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-3- معرفی و رسوا ساختن جریان‌های دروغین وکالت و بابت
- defined.**

- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-3-□ تبیین وظایف و نظارت بر عملکرد وکلا
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□ سلسله مراتب تشکیلاتی سازمان وکالت
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-1 امام هادی □، رهبر سازمان
- Error! Bookmark not defined.** ... 3-□-□ باب و وکیل الوکلا (مدیر داخلی و اجرایی سازمان)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-3 معاون مدیر اجرایی در دفتر مرکزی سازمان
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-□ سر وکیل ها
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-□ وکلای محلی (عام)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-□ وکیل خادم
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-□ وکیل سیار
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-□ وکلای مبلغ
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□ پیامدهای تشکیل و تقویت سازمان
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-1 برون رفت شیعه از تحیر در عصر غیبت
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-□ حفظ جان امام
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-3 غنا بخشیدن به فرهنگ شیعه
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-□ تمرین ولایت پذیری در قالب اطاعت از وکلا
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-□-□ ایجاد پیوند عاطفی و فکری میان امام و شیعیان
- Error!** ..... 3-□-□ هدایت شیعیان در مقابل هجمه تبلیغاتی و معرفی صحیح مکتب اهل بیت
- Bookmark not defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... نتیجه گیری
- Error! Bookmark not defined.** ..... منابع

مقدمه: طرح تفصیلی

1- بیان مسأله

امروزه اهمیت ایجاد شبکه‌های ارتباطی برای حفظ، تقویت و انسجام عقیدتی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی بر کسی پوشیده نیست. برخی امامان شیعه نیز با توجه به شرایط و مقتضیات روزگارشان به ایجاد چنین شبکه‌های ارتباطی اهتمام ورزیدند. دوران خلافت عباس عمدتاً با اختناق و فشار سیاسی بر شیعه همراه بود و مانع تماس و برخورد مستقیم شیعیان با ائمه می‌گردید. این فشار سیاسی بر اهل بیت و شیعیان آنها در دوران مزبور تا حدی اوج گرفته بود که مشایخ شیعه حتی مجال نقل احادیث ائمه را نداشتند.

اصحاب امام به منظور صیانت خود از گزند دشمنان مجبور به رعایت تقیه بودند. فضای اختناق به قدری بود که حتی شیعیان بدون اعتنا به همدیگر از کنار هم می‌گذشتند. در این دوره اتهام رفض درباره کسی کافی بود که احترام جانی و مالی از بین رفته و گرفتار شکنجه شود. لذا شیعیان مواظب بودند که کوچکترین بی‌احتیاطی از آنان سرزنسند. محدودیت‌های ایجاد شده توسط حکام و عدم آزادی شیعیان در رفت‌وآمد سبب شد که تنها ارتباطات ممکن با امام نوشتن نامه و پاسخ گرفتن باشد. این شرایط در عصر امامین عسکریین^ع بیش از هر زمان دیگر محسوس و ملموس بود. امام هادی^ع از جمله بزرگوارانی بود که به تقویت و ساماندهی شبکه ارتباطی وکلا اقدام نمود.

سازمان وکالت مجموعه‌ای متشکل از امامان معصوم و عده‌ای از پیروان نزدیک و وفادار آنان بود که با همکاری یکدیگر تشکیلات هماهنگ و گاه پیچیده‌ای را پدید آوردند تا اهداف خاصی را برای پیشبرد اصول دینی و مذهبی محقق سازند. در این پژوهش تلاش شده تا موضوعاتی چون بستر تاریخی شکل‌گیری سازمان وکالت ائمه، قلمرو و محدوده‌ی فعالیت سازمان وکلا در عصر امام هادی^ع، وظایف و ویژگی‌های وکلای شیعه، ساختار و کارکرد سازمان وکالت در عصر امام هادی^ع و اهداف امام از تقویت این سازمان مورد بررسی قرار گیرد.

2- اهداف، اهمیت و فایده آن

هدف از انجام این پژوهش اثبات نادرستی برخی نگرش‌ها نسبت به امام هادی^ع است که سعی دارد ایشان را فردی منفعل در جامعه‌ی آنروز معرفی نماید. همچنین با تبیین دقیق‌تر سیره‌ی عملی حضرت امام علی‌النقی^ع، فراست و زیرکی ایشان در رابطه با تقویت و رهبری شبکه وکلا در عصر خفقان عباسی و پویایی

جامعه‌ی شیعه در سراسر قلمرو اسلامی و نحوه‌ی ارتباط شیعیان با امام روشن گردد. از طرفی در چند سال اخیر مجموعه‌ی فرهنگی غرب و بی‌دینان نسبت به معصومین و هتک حرمت آنها از طریق کاریکاتورها، اشعار، فیلم‌ها و حتی تخریب بارگاه ملکوتی ایشان در جهت حذف نام و نشان و تاثیر این انوار الهی در ذهن‌ها و اندیشه‌ها شدت یافته است. هرچند که ائمه‌ی هدی همچون آفتابی‌اند که نورشان خاموش نمی‌گردد، اما لازم بود گامی هرچند کوچک در راستای اشاعه‌ی فکر و اندیشه و عمل آن عزیز (امام هادی) برداشته شود.

3- سابقه تحقیق

کتاب *تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم* اثر دکتر جاسم حسین با دیدی تفصیلی، جامع و محققانه به مسئله سازمان وکالت ائمه به عنوان مقدمه‌ای برای تحلیل مسائل عصر غیبت نگریسته است. نحوه‌ی تحلیل و نوع نگاه ایشان به جزئیات و دقایق مستنبط از نصوص و بهره‌گیری از روایات تاریخی برای به تصویر کشیدن فعالیت و شکل درونی سازمان وکالت قابل توجه است.

کتاب سازمان وکالت و نقش آن در عصر ائمه نوشته‌ی دکتر محمدرضا جباری در [ ] جلد پژوهشی جامع درباره‌ی وکلا و ابواب ائمه و تبیین جایگاه سازمان وکالت و شناخت دقیق تر سیره‌ی عملی معصومان از عصر امام صادق [ ] تا پایان عصر غیبت صغرا می‌باشد.

ابعادی از این بحث در کتاب‌های *تاریخ الغیبه الصغری* از شهید سیدمحمدباقر صدر، مکتب در قرآیند تکامل از دکتر سید حسین مدرسی طباطبایی، *حیات فکری و سیاسی امامان شیعه از رسول جعفریان*، *تحلیلی از زندگی امام هادی* [ ] از باقر شریف قرشی و مقالاتی چون *تحلیلی بر اوضاع سیاسی معاصر امام هادی* [ ] از امیرعلی حسنلو و *سازمان وکالت در عصر عسگریین* [ ] از محمد دشتی مورد اشاره قرار گرفته است. با بررسی انجام شده مشخص شد تاکنون کار پژوهشی جداگانه‌ای در مورد حیات فکری و سیاسی امام هادی [ ] در رابطه با تقویت و رهبری شبکه ارتباطی وکلا انجام نشده است.

4- سؤالات تحقیق

4-1 سؤال اصلی:

سازمان وکالت در عصر امام هادی [ ] چگونه است؟

2-4 سؤالات فرعی:

- 1- شبکه‌ی ارتباطی وکلای ائمه‌ی اطهار در چه بستر تاریخی شکل گرفت؟
- 2- حوزه‌ی عملیاتی این شبکه در عصر امام هادی چه مناطقی از قلمرو اسلام را در بر گرفت؟
- 3- وکلای شیعه در این سازمان چه ویژگی‌ها و وظایفی داشتند؟
- 4- اهداف امام هادی از تقویت این سازمان چه بود و چه پیامدهایی را به دنبال داشت؟
- 5- ساختار و عملکرد سازمان وکالت در عصر امام هادی چگونه بوده است؟

5- سازمان دهی تحقیق

این پژوهش مشتمل بر کلیات و بخش و نتیجه‌گیری است.
کلیات: کلیات طرح تحقیق مشتمل بر بیان مسئله، سابقه‌ی پژوهش، اهمیت و فایده و ضرورت تحقیق و سؤالات اصلی و فرعی تحقیق می‌باشد.

بخش اول: بستر تاریخی شکل‌گیری شبکه‌ی ارتباطی وکلای شیعه

وضعیت سیاسی اجتماعی سرزمینهای اسلامی در عصر عباسیان

وضعیت سیاسی، اجتماعی و فکری شیعیان در عصر امام هادی

بخش دوم: سازمان وکالت و وکلای شیعی

ویژگی‌ها و وظایف وکلا

قلمرو فعالیت سازمان وکلا (حوزه‌ی عملیاتی این شبکه)

بخش سوم: سازمان وکالت و امامان شیعه

سابقه تاریخی وکالت در دوره ائمه اطهار

شبکه وکالت در عصر امام هادی

اهداف امام هادی از تشکیل و تقویت سازمان

ساختار و شیوه عملکرد سازمان

پیامدهای تشکیل و تقویت سازمان

نتیجه‌گیری